

УДК 37.08

Мааткеримов Нурсапар Оролбекович,

д.п.н., профессор

Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына

Мааткеримов Нурсапар Оролбекович,

п.и.д., профессор,

Ж. Баласагын ат. Кыргыз улуттук университети

Maatkerimov Nursapar Orolbekovich,

doctor of pedagogical sciences, professor:

Kyrgyz National University named after J. Balasagyn

Курбанкулова Махабат Салабатовна ,

преподаватель,

Ысык-Кульский государственный университет им. К. Тыныстанова

Курбанкулова Махабат Салабатовна,

окутуучу,

К. Тыныстанов ат. Ысык-Көл мамлекеттик университети

Kurbankulova Mahabat Salabatovna,

lecturer;

Issyk-Kul State University named after K. Tynystanov

Джумабаева Аида Туратбековна ,

преподаватель

Ысык-Кульский государственный университет им. К. Тыныстанова

Джумабаева Аида Туратбековна,

окутуучу,

К. Тыныстанов ат. Ысык-Көл мамлекеттик университети

Dzhumabaeva Aida Turatbekovna,

lecturer;

Issyk-Kul State University named after K. Tynystanov

О ПРОБЛЕМАХ ПОДГОТОВКИ НАУЧНЫХ КАДРОВ

ВЫСШЕЙ КВАЛИФИКАЦИИ

Аннотация. В статье кратко рассмотрены отдельные исторические факты из подготовки кандидатов наук в ИГУ имени Касыма Тыныстанова. Авторами указаны направления вхождения молодых исследователей в научную сферу деятельности. В этом случае для участия в научном сообществе молодым преподавателям необходимо получить рекомендацию государственной аттестационной комиссии для поступления в магистратуру, а затем и в аспирантуру многие изменения создают новые проблемы за счет прежних требований. Выделены конкретные проблемы по подготовке научно-педагогической кадров высшей квалификации и намечены возможные пути их решения.

Ключевые слова: многоуровневая подготовка специалистов, научно-исследовательская деятельность, аспирантура, научный руководитель, научная степень, публикация статей, плагиат, защита диссертации.

ЖОГОРКУ КВАЛИФИКАЦИЯДАГЫ ИЛИМИЙ КАДРЛАРДЫ ДАЯРДООНУН КӨЙГӨЙЛӨРҮ ЖӨНҮНДӨ

Аннотация. Макалада Касым Тыныстанов атындагы БМУда илимдердин кандидаттарын даярдоодогу айрым тарыхый фактылар кыскача каралган. Авторлор жаш изилдөөчүлөрдүн илимий ишмердүүлүктүн чөйрөсүнө катышуунун багыттарын көрсөтүп беришти. Мындай жагдайда илимий чөйрөгө аралашуу үчүн жаш окутуучуларга магистратурага андан кийин аспирантурага тапшырууга мамлекеттик аттестациялык комиссиянын сунуштоосун алуу, илимий жетекчини издеп табуу менен пландуу түрдө илимий изилдөө иштин темасын тандап алып, формулировкалоо жана диссертациялык изилдөөнүн үстүндө иштеп, заманбап жогорку квалификациядагы кадрларды көп деңгээлдүү системада даярдоого өтүү учурда бир топ өзгөрүүлөр мурдагы талаптарды катуулантуу менен жаңы көйгөйлөрдү пайда кылууда. Жогоруда жогорку квалификациядагы илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча конкреттүү көйгөйлөр аныкталды жана аларды чечмелөөгө мүмкүн болгон жолдор белгиленди.

Негизги сөздөр: адистерди көп деңгээлдүү даярдоо, илимий-изилдөө ишмердүүлүк, аспирантура, илимий жетекчи, илимий даража, макалаларды жарыялоо, плагиат, диссертацияны коргоо.

ON THE PROBLEMS OF TRAINING SCIENTIFIC PERSONNEL OF THE HIGHEST QUALIFICATION

Abstract. The article briefly discusses some historical facts from the preparation of candidates of sciences at the ISU. K. Tynystanova. The authors indicate the directions of entry of young researchers into the scientific field of activity. In this case, in order to participate in the scientific community, young teachers need to get a recommendation from the State Certification Commission to apply for a master's degree and then a postgraduate degree. Many changes are creating new problems by tightening previous requirements. Specific problems in the preparation of highly qualified scientific and pedagogical personnel are identified and possible ways to solve them are outlined.

Key words: multilevel training of specialists, research activities, postgraduate study, supervisor, academic degree, publication of articles, plagiarism, dissertation submission.

Өткөн кылымдын 60-жылдарында Кыргызстандын борборунда политехникалык, медициналык, айыл чарба, дене тарбиялоо жогорку окуу жайлардан, Кыргыз мамлекеттик университетинен тышкары бирден эле профилдештирилген институттар бар болчу. Ал эми педагогикалык институттан – үчөө: Пржевальскиде, Ошто жана Фрунзедеги кыз-келиндер пединституту менен Кыргыз мамлекеттик университет педагогикалык кадрларды даярдашчу. Ошентип жогорку билимдүү мугалимдердин саны башка дипломдуу кесип ээлерине караганда республика боюнча көбүрөөк болоор эле.

Педагогикалык институттарда окутуучулардын арасынан педагогика илимдеринин кандидаттары ал кезде жокко эссе болчу, ал эми башка илимдердин - тарых, кыргыз тили жана адабияты, философия, физика-математикалык, медицина, экономика аздан болсо да бар эле. Айылдарда иштеген анча деле көп эмес жогорку билимдүү бардык адистердин арасында мугалимдик кесип барктуу эле, эмгек акысы да жогору болчу.

Педагогикалык жаш адистерди бөлүштүрүү менен чектелип барып иштеген айылдан квартира, же ижарага алынган үй-

дүн төлөө акысы, коммуналдык кызматтар менен (отун, таш көмүр, электркамсыздоо) бекер өкмөт тарабынан камсыздандырылчу. Студент кезинде үй-бүлө курган жаш жубайларга мектепте толук ставкага мугалимдик орун экөөнө тең берилчү.

Ал эми бүгүнкү күндө болсо медицина, юридикалык жана экономикалык илимдерден кийин педагогика илимдеринин кандидаттары башкаларга караганда көбүрөөк болуп, техникалык, табигый-математикалык, философиялык илимдерден даражалуу адистерди даярдоо саны азайып бара жатат.

Азыр ар бир облустун борборундагы университеттер мектеп мугалимдерин даярдашат. Жаш адистердин саны көбөйгөнү менен сапаты кескин түрдө төмөндөп кетти. 50-60-жж. ЖОЖдорго 1-курска кабыл алынган студенттердин санынын жарымынан азы бүтүрүп чыгышчу. Мындай абалдын негизги себептери төмөнкүлөр болгон: студенттер билимдерди өздөштүрүүгө талаптар катуу коюлган; көпчүлүк сабактар орус тилинде окутулгандыктан айыл жергесинен келген студенттер ошондон кыйналышчу; стипендияга (ал студенттердин контингентинин ийгиликтүү окугандардын 75%на берилчү), жатаканага жетпей калгандар жашоо турмуштан кыйналгандыктан окууну таштап, же сырттан окуу формасына которулуп, иштеп кетишчү ж.б.

Кийинчерээк сенектик убакта өкмөт чиновниктери сандык көрсөткүчтөрдүн артынан кубалап түшкөндүктөн, окуунун сапатына көп көңүл бурулбай, тескеринче, кабыл алынган студенттердин 120%дан көбүрөөгү (студенттикке «кандидат» болуп стипендиясыз өткөндөрдүн эсебинен) ЖОЖдорду бүтүрүп калышкан. Ошол убактан кийин болочок адистердин алган билимдеринин сапаты төмөндөй баштаган.

Республикада заманбап жогорку квалификациядагы кадрларды көп деңгээлдүү системада даярдоого өтүү учурда бир топ өзгөрүүлөр мурдагы талаптарды катуулан-

туу менен жаңы көйгөйлөрдү пайда кылууда. Мурдатан белгилүү болгондой ЖОЖдо иштеген окутуучу милдеттүү түрдө илимий иштер менен алектениши керек. Жаш окутуучулар дагы окуу жылдын жарымында эле отчет жазууда окуу-тарбиялык ишмердиктен тышкары илимий-изилдөө иштери боюнча канча макала даярдап жарыкка кайсы басылмада чыгарды деген көйгөй пайда болот (календардык жылдын аягында – сөзсүз түрдө).

Мындай жагдайда илимий чөйрөгө аралашуу үчүн жаш окутуучуларга төмөнкү багыттарды белгилесек болот:

1. Артыкчылык диплом менен, жок дегенде бакалавриатты жакшы көрсөткүчтөр менен аяктаган бүтүрүүчүлөргө окууну улантуу үчүн магистратурага андан кийин аспирантурага тапшырууга мамлекеттик аттестациялык комиссиянын сунуштоосун алуу.

2. Мындай учурда илимий жетекчини издеп табуу (кафедра башчысы өзү сунушташы мүмкүн) менен пландуу түрдө илимий изилдөө иштин темасын тандап алып, формулировкалоо жана диссертациялык изилдөөнүн үстүндө иштөө.

3. Мектепте, орто кесиптик коллежде, же жогорку окуу жайда көп жыл үзүрлүү эмгектенип, өзүнүн жана алдыңкы педагогикалык тажрыйбасын топтоп, жалпылантып, методикалык колдонмо, окуу курал, усулдук көрсөтмө, компьютердик программа ж.б. мезгил-мезгили менен жарыкка чыгаруу; бул учурда дагы азыр аспирантураны күндүзгү же сырттан окуу формасын аякташы зарыл.

4. Борбордук же алыскы чет өлкөлөрдүн жогорку билим берүү мекемелеринин аспирантурасына (докторантурасына) баруу (жиберүү) менен кандидат, доктор же PhD даражасын алууга изденүү.

Жогоруда көрсөтүлгөн төрт багыт боюнча К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл

мамлекеттик университетинде (мурдагы Пржевальскийдеги мамлекеттик педагогикалык институт - ПМПИ) илимий кадрларды даярдоонун тарыхына жана азыркы күндүн абалынын көйгөйлөрүнө кыскача көз чаптыралы.

1. СССР учурунда илимий жетекчини издеп тандоо татаал проблема болуп саналчу, себеби аспирантура бөлүмү республиканын ЖОЖдорунда жокко эсе эле, андан тышкары окумуштуулардын саны аздыгынан алардын ичинен авторитеттүү, жемиштүү, жетектөөгө дарамети барлары андан сейрек эле. Кыргызстандын илимдер академиясында академик Ж. Жээнбаев, корреспондент-мүчөлөрү И. Бийбосунов, Т. Орозобаков ж.б ПМПИнин илимий кадрларын өстүрүүгө белгилүү салым кошушкан, ал эми биринчи экөөсү өз убагында Пржевальскидеги мугалимдер институттун бүтүрүшкөн эле.

Кыргыз Республикасынын Педагогика илимий-изилдөө институтунун директору болуп көп жылдары А. Э. Измайлов (кийин КыргызИАнын жана СССРдин Педагогика илимдер академиясынын эки жолку академик болгон) жетектеген. Ар бир союздук республикадан Москвадагы СССР Педагогикалык илимдер Академиясына жаш перспективалуу окутуучуларды бир жылдык стажировкага, ал эми Казакстан, Өзбекстан жана Таджикстандан эки жылга жиберилчү эле. Эгерде ал стажировканы ийгиликтүү өтүп, отчетту жакшы тапшырса, анда болочок жетекчиси өзү тандап алып максаттуу күндүзгү аспирантурага өтүүгө макулдугун берчү. Кай бир бошураак стажерлер аспирантурага өтө албай калып ден соолугуна шылтап кайра келген көп учурлар болгон. СССР ПИАсы 15 союздук республикалардын ПИИИнин заявкасы менен жыл сайын аспиранттардын илимий темасын бекиткен координациялык планы болор эле. Н.О.Мааткеримовдун кандидаттык темасы 1975-ж. ошол планга кирип калган, ал эми анын докторлук диссертациясынын темасы Кыргыз билим берүү академиясынын пла-

нына 2003-ж. киргизилген экен, ал эки теманы КББАнын 60 жылдык юбилейлик илимий-практикалык конференцияга өзү барып катышканда көргөзмөдөн көргөн.

Азыркы күндө илимий жетекчини дайындоо борбор Бишкекте гана эмес областтык университеттерде да проблемасы жок. Илимий жетекчи менен таанышып макулдугун бергенден кийин, ал сунуштаган тема боюнча илимий, философиялык, методологиялык, психология-педагогикалык жана методикалык адабияттарды «казып» үйрөнүш керек эле. Жөн эле окубай, конспектилеп, талдап, иликтеп, өтө керектүүлөрүн ксерокопиялап. Себеби, ошол тема боюнча изденүүчүгө чейинки изилдөөлөр эмнелерди изилдеген, кайсыларды жазган, иштеп чыккан, кыскасы кайра «велосипед ойлоп табуунун» кереги жок. Мисалы, Н.О.Мааткеримов 3-4 жылдын ичинде Москвадагы Ленинка, Ушинка, СССР ПИАнын Институтунун китепканасы жана илимий-техникалык китепканаларда канча күндөр, айлар бою адабияттарды конспектилеп, ошол кагаздардын көлөмү кийин өзүнүн даярдалган диссертациясынан 4-5 эсе чоң болуп үйүнө ала келип дагы көпкө чейин пайдаланган. Ал кезде ксерокопия жок, бир эле Ленинкада электрокопияга күнүгө узун кезек күткөндөрдүн саны көп болчу. Белгилүү «Москва слезам не верит» кинотасмасындагы бир эле эпизод - актриса Муравьева күйөө издеп Ленинкага барганда улгайган адамдар, чет мамлекеттик аспиранттар чоң окуу залда отурушуп адабияттарды конспектилеп жатышат, кай бирөөлөр чарчагандыктан столдо үргүлөп уктап калганын көрсөткөн.

Ал кездеги жобо боюнча күндүзгү аспирантурага жашы 35ке чейин, сырттан окуу формасына 45 жашка чейин кабыл алынуучу. Же диссертациялык ишин 50%нан көбү бүтүп калса, изденүүчү болуп борбордук ЖОЖдо (диссертациялык кенеш болгон жерде) 1 жылдык күндүзгү аспирантурага иштеген жериндеги маянасын сактоо менен диссертациясын бүтүрүүгө мүмкүндүк берилчү.

Союз кезде ЖОЖдордун саны азыркыдай көп эмес болчу да алардын «Жарчылары», «Кабарлары», «Эмгектери»нин жыйнактары жана конференциялардын материалдары сейрек чыгып, көбүнчө көлөмдүү макала эмес тезистерди эле камтып жарыкка чыгарчу. Кандидаттык диссертацияны коргош үчүн 3төн кем эмес тезистерди жарыялоо эле жетиштүү болгон. Н. Мааткеримовдун 12 эмгеги публикацияланган, анын ичинде 4 усулдук колдонмо бар эле, К. Мусаевдин авторефератында жарыкка чыккан макалалары көрсөтүлгөн болчу.

Азыр болсо китепканалардан тышкары интернет деген бар, мында бир аз жеңилдиктер болгону менен, кемчиликтери дагы көп «мазмундары кыска, толук так эмес, кээде чала сабаттуу, оригиналдуу эмгектер аз ж.б.».

2. Илимий жетекчи расмий түрдө бекирилгенден кийин, аспирантуранын ар бир жылына илимий иштердин планын аспиранттын жеке иш-чаралардын аталышын толтуруп, ал боюнча жылдын аягында бекирилген кафедрада отчет берип турушу милдеттендирилген. Жаш изилдөөлөр тезисти, макаланы, усулдук колдонмону, диссертацияны жана анын авторефератын жазуунун илимий-методикалык деңгээлинен сырткары адабий, грамматикалык, лексикалык, фонетикалык, стилистикалык ж.б. стилдерин так, даана сактап «айырмалап» билүүлөрү зарыл. Ал эмес макалага аннотация жазуу дагы кээде оңой иш эмес. Ошондуктан жаш окутуучуларга эртерээк макаланы жазууну үйрөнүшү керек! Мындай лакап бар эмеспи: «Көз коркок, кол баатыр» дегендей. Эң негизгиси баштоо зарыл, ойлом дагы жаштык болуп калат.

ЖОЖдун окутуучусунун кадыр-баркы анын жүктөмүнөн көз каранды экендиги белгилүү. Мурдагы союзда бир окутуучуга туура келген студенттердин саны ар кайсы профилдеги ЖОЖдордо норматив 1:7, 1:8, 1:9 болсо, азыр 1:12, ошондуктан илим менен алектенгенге убакыт аз калат. Андан тышка-

ры мектеп мугалимдери жана ЖОЖдун окутуучуларына көптөгөн кагаз документацияны отчетторду түзгөнгө бир топ убакыт королот. Эң маанилүү нерсе жөнүндө сөз кылсак Россия Федерациясында мектеп мугалимдин орточо маянасы 35 миң рублди, профессор-окутуучулар курамдыкы 64 миң рублди түзөт. Мамлекеттик кошуп берүү (надбавка) бир нече жыл мурда илимдин кандидатына 900 руб, докторго 1800 руб, Кыргызстанда тиешелүү түрдө 500 жана 1000 сом болчу, Ж. Баласагын ат. КУУда «улуттук» статус үчүн 1000 сом эле кошулат (салыштырсак И. Арабаев ат. КМУда тиешелүү түрдө 3000 жана 6000 сом, ОшМУнун окутуучуларынын маянасы боюнча-сөз жок). Жазылбаган бузулгус эреже белгилүү: эгер каржылоодо окутуучулардын маянасынын пайдасына 70% / 30% катнаштан ашып кетсе ЖОЖ бара-бара өнүгүү перспективасын жогото баштайт жана анын материалдык - техникалык базасы чөккөндүк абалга түшөт, ал эми кай бир Москвалык артыкчылыгы жок ЖОЖдо мугалимдердин маянасына 90% га жетиптир [2]. Күндүзгү азыр аспирантура бюджеттик «мышык ыйлагандай» эле абалда экендиги белгилүү, ошондуктан аларга жан багыш үчүн иштөөгө тура келет, ал эми контракттык бөлүмдө окугандардын абалын элестетүү кыйын. Мурда ЖОЖдордун окутуучулары ар бир беш жылда квалификациясын жогорулатууга борбор шаарларга (Москва, Ленинград, Киев, Ташкент, Алматы, Казань ж. б.) 4 айга, коомдук илимдер боюнча 5 айга барып окуп келүүгө милдеттүү эле жана илимий жетекчи издөөгө мүмкүндүктөр бар болчу. Азыр болсо 1-2 күндүктөн, ашып кетсе жумалык семинар, тренинг өткөндүн ж.б. сертификаттары менен чектелип калышты. Ал эми мектеп мугалимдери областтык билим берүү институту же борбордогу университеттердин атайын факультетинен 1-2 ай ичинде билимдерин жогорулатуучу. Азыр болсо мөөнөтү расмий эки жумага чейин кыскартылып, анысы дагы он күндүк курстардан эле өтөп калышты. Союз кезинде тажрыйбалуу мектеп мугалими, ЖОЖдун окутуучусу бир нече усулдук

колдонмо, окуу куралы, же окуу китебин жазып чыгарса, сейрек учурларда кээ бирлерине кандидаттык (докторлук) диссертация жазуунун ордуна жарыкка чыккан эмгектеринин жыйындысынын негизинде илимий доклад катарында автореферат чыгартып, кандидаттык кээде докторлук иштерин коргогон учурлар болгон, азыр андай жобо жок. 1977-ж. Москвада Смоленск шаарынан келген Ериспохов 60 жашында физиканы окутуунун методикасы боюнча кандидаттык диссертациясын жактагандан кийин андан кийин «пенсияга чыккан куракта коргоонун эмне кажети бар эле» - деп сурашса, ал «менин аялым сен жактай албайсын»- деп мурун эле кетип калган, «эми мен кандидат болдум деп ага далилдейм», - деп жооп берип жатпайбы. Биздин университетте көп жылдары иштеген Осмонова Жүзөкан эже 78 жашында докторлук диссертациясын (кандидаттыгын – 60 жашында) кыргыз тили боюнча коргоп дагы деле иштеп жүрөт.

3. Авторлор өзүбүз күбө болгон учурларды эске салалы. Бизди окуткан агайыбыз Турдубек Көчөрбаев (1936-2006) ПМПИни 1957- ж. эң алгачкы бүтүрүүчүсү артыкчылык диплому менен аяктап физикадан окутуучу болуп институтта калтырылган. Ал киши институттун китепканасынан илимий журналдарды дайыма окуп жүрүп Томскидеги университеттин профессору Воробьевдин жасаган экспериментин кайталап, аны өркүндөтүп жыйынтыгы боюнча өзү макала даярдап ага жиберет. Воробьев жазган жообунда Т. Көчөрбаевди күндүзгү аспирантурага окууга чакырып, илимий жетекчи болууга макулдугун берет. ТМУнун аспирантурасын үч жылдын ичинде ийгиликтүү аяктап, отуз жаштан жаны ашкан курагында кандидаттык диссертациясын коргоп, ПМПИ де эң жаш окумуштуу, кафедра башчысы болуп иштеген. Ал институттун жер төлөөсүндө заманбап физикалык лаборатория уюштуруп жегиштүү – голоиддик заттарды жогорку вольттуу генератордун жардамы менен электрдик тешип өтүүлөр пробой боюнча сыноолорду жүргүзүүгө

жаш физик окутуучуларды М. Муслимов, Д. С. Костенько, К. Мусаев, Ө. Молдокматов, Н. О. Мааткеримовторду тартып, ар бирине илимий тема бекитип берген.

ПМПИнин 1958-ж. «кызыл» диплом менен бүтүрүүчүсү Б. Касымалиев Москвада СССР ИАнын институтунун аспирантурасын аяктагандан кийин кандидаттык диссертациясын теориялык физика боюнча коргойт. Ал институтка кайра келип доцент, кафедра башчысы, сырттан окутуунун проректору, 1973-1977 жж. Институттун ректору болуп иштеген [7]. Жазуучу П. Загребельныйдын бир романынан нускалуу окуяны келтирели. Бир студент университеттин механикалык-математикалык факультетин мыкты бүтүргөндө Улуу Ата – Мекендик согуш башталат, аны военкоматтын чакырыгы менен фронтко жиберилет. Көп убакыт өтпөй ал жарадар болуп, туткунга түшкөндө Германиянын бир концлагерине айдалып барат. Ошол жерде ал курстук жана дипломдук иштерин андан ары улантуу жана өркүндөтүү максатында кагаз, карандаш табылса татаал формаларды жазып тендемелерди чыгарат, жок болсо эсине тутуп топтоп жүрө берет. Согуш бүткөндөн кийин бошонуп, үйүнө кайра келип илимий кызматка орношуп иштеп калат. Туткунда жүргөндөгү жазууларын калыбына келтирип, толуктап андан ары тереңдетип, калың дептерге (общая тетрадь) кол жазмасын Илимдер академиясынын тиешелүү институтуна жиберет. Ал жерден эмгекти илимий адистер карап чыгып, башка илимий мекемеге иштерин жибербестен алар тез арада келип эмгегин кандидаттыкты аттап докторлук диссертация катары коргоого урматтоо менен чыкырышат. Кийин ал белгилүү академик болуп өмүр сүрөт.

Кыргызстанда 60-жылдары бир топ газеталарда республиканын эң жаш студенти Панков КМУнун физматына 15 жашында өтүп ийгиликтүү окуп жүрөт деп чыккан. Көрсө ал окууга алтыга толо электе кирип 2-3 классты аттап «вундеркинд» атталып мектепти ийгиликтүү бүтүргөн экен. Азыр

ал илимдин доктору, профессор КР УИА-нын корреспондент-мүчөсү, улуттук университетте жана академияда иштеп жүрөт. Ал эми атактуу физик академик Я. Б. Зельдович Социалистик эмгектин үч жолку Баатыры, жогорку билими жок болгон, илимий иштерин лаборантыктан баштаган [3]. Эми мындай учурлар илимдин тарыхында өтө эле сейрек болоору белгилүү.

4. Учурда ири университеттерде эл аралык байланыштар боюнча атайын проректорлук кызматы бар, калган ЖОЖдордо ушундай бөлүм тиешелүү иштерди жүргүзөт. Алардын негизги милдети- студенттерден баштап идиректүү магистрант, аспирант жана докторанттарды жакынкы менен алыскы чет өлкөлөрдүн жогорку билим берүү мекемелерине жиберүү жана алмашуу болуп саналат. Мындай иш-чараларды билим берүү жана илим Министрлиги көзөмөлдөйт, ал эми практикалык иш жүзүндө республиканын көпчүлүк университеттери өзүлөрү чет өлкөлүк ЖОЖдор менен ар кандай деңгээлде келишимдерди түзүшөт. Жогорку квалификациядагы кадрларды даярдоо жергиликтүү квоталардан тышкары чет өлкөлүк тараптан чектелген сандагы гранттар боюнча жыл сайын конкурстар жарыяланат. Кыргыз Республикасы Болон процессине кошулгандан тышкары бир топ мамалекеттер менен илимий даражанын документтерин таануу боюнча келишимдер түзүлгөн, мисалы биздин ЖАК менен Россия Федерациянын ВАК илимий даражанын дипломун «аттестатынын» нострификациясыз эле алардын документтери менен бирдей укуктарга ээ болот.

Азыркы кезде Россияда Улуу Ата Мекендик согуштун кезектеги «жаңырыгынын» мезгилине туш келгенине байланыштуу чоң шаарларында ЖОЖдордун бюджеттик инженердик-техникалык, табигый-математикалык орундары абитуриенттерге толбой калгандыктан, алардын өкүлдөрү биздин мектеп бүтүрүүчүлөргө квота бөлүп берүүдөн (жыл сайын 200 орундан ашык) тышкары, жакшы окуган студенттерди

аларга которулуп барып окууну улантууга үгүттөшүп, стипендия жана арзан жатакана сунуштоо менен кызыктырышат. Булардан сырткары табигый-математикалык предметтердин олимпиадалардын катышуучуларын облустук жана республикалык турларында жеңүүчүлөр менен байгелүү орундарды ээлеген жөндөмдүү окуучуларды россиялык командалардын жетекчилери азиялык менен эл аралык олимпиадаларда өзүлөрүнө тартууга аракет кылышат. Мисалы, Караколдогу Т. Сатылганов ат. лицейди бүтүргөн физика боюнча эл аралык олимпиаданын катышуучусу У. Алиев Москвадагы физика-техникалык университетине чакыруу боюнча өтүп бакалавриат, магистратура, аспирантурасын бүтүрүп жакында кандидаттыгын коргогону турат. Ниязбек Казакбаев, А. Акаев – Ленинграддан ЖОЖду бүтүрүшкөн.

Учурда ЖОЖдордун саны кескин түрдө көбөйүп жогорку билим алуу көпчүлүктүүлүк (массовизация) мүнөзгө ээ болгондуктан ар бир диплом азык кылып, экинчи, үчүнчүгө умтулуу, илимден алыс адамдар кандидаттык «корочкага» эптеп жетүү ж.б. эгемендүүлүктүн, демократиянын шарданы менен илимий чөйрөдө терс көрүнүштөр күчөөдө. Алардын арасында азыркы замандын илимий-изилдөө ишмердүүлүгүнө плагиат көнүмүш адат болуп калышын көптөгөн көрүнүктүү окумуштуулар өкүнүү менен белгилешет. «Высшее образование в России» журналдын жакындагы санында В.И.Плешенко elibrary.ru илимий электрондук китепканада, анча белгилүү эмес электрондук басылмада өзүнүн уурдалган макаласын капасынан тапканын жазыптыр. Калпычы автор К. региондук ЖОЖдун магистранты болуп чыкты. Анык автордун аракеттери төмөнкүлөр болду: 1) РФ ВАКтын тизмесиндеги анын өзүнүн оригиналдуу макаласы жарыяланган журналдан, 2) ошол электрондук «мусордук» журналына, 3) РИНЦ системасынын оператору elibrary.ru, 4) К. окуган ЖОЖго ачуулуу каттарды жөнөтөт. Алардын баарынан маңызсыз жооптор келет, эң кызыгы Кдан дагы актанган жооп түшөт, көрсө ал «2чи катардагы

плагиатчы» болуп чыгат. Ал эми «1чи катардагы плагиатчы» Кдан тапшырык (заказ) алган адам болуп жатпайбы. В. И. Плешенко сотко кайрылбагандыктын себеби-убакыттын көп чыгымдары жана оң жыйынтыктын чыгаары шектүүлүгү үчүн. Анын өзүнүн жеке пикири боюнча ойлорду логикалык формулировкалоону жана макаланы түзүк деңгээлде жазууну 100дөн 1гана адамдын колунан келет. Ошондой болсо да кээ бир кишилерди плагиат жасоого түрткү берген бир топ чоң маанилүү факторлор бар: 1) жарыяланган макалалардын санын ЖОЖдун, илимий мекеменин администрациялык жол менен алдын ала берилген нормасы; 2) ВАК тарабынан дагы макалалардын саны, сапаты жана жарыялоо жерин катаалдандыруу; 3) болор-болбос отчетторду түзүү талабы; 4) ЖОЖдордун студенттери, магистранттары, аспиранттарга макала жарыялоо боюнча талаптарды катуу коюу; 5) окумуштуулар өзүлөрү тарабынан жарыяланган макалалардын «багажын» жасалма көбөйтүү; 6) жогорку билим калктын көпчүлүгүнө таандык болуп калышы; 7) илимий бакалавриатты бүтүрүүчү жана магистрдик квалификациялык иштерди жазуу боюнча кызмат көрсөтүүнүн бүтүн рыногу түзүлдү: жалгыз жазгандар, атайын фирмалар бар, адистештирилген сайттар пайда болууда. Азыр алар көпчүлүк учурда сапатсыз кызмат көрсөткөндүгү үчүн кээ бир россиялык студенттер сотко берип акчалай компенсация талап кылган иштер кезигет [5]. Курстук жана дипломдук иштеринде плагиат байкалган студенттерди окуудан чыгаруу мүмкүндүгүн уставында жазып койгон көп эмес ЖОЖдордун ичинде биринчилерден М. В. Ломоносов ат. ММУ болгон. Эгер «мусордук» сайттардын материалдарын санариптик доорго чейин типографиялык жол менен

басмаканадан китеп кылып чыгарса, анда анын салмагы бир нече кг болуп, кымбат баалуу болгондуктан аны эч ким сатып албайт эле, азыр болсо электрондук түрдө жарыкка чыгаруунун өзүндүк наркы өтө эле төмөн болуп жатпайбы.

Жакында Россияда РИНЦтин маалыматтык библиографиялык базасын төмөнкү сорттогу журналдар жана сырттан катышуу формадагы илимий-практикалык конференциялардын макалалар жыйнактарда тазалоо жүргүзүлдү. Анын натыйжасында илимий-ченөөчү (наукометрический) көрсөткүчтөрдүн тизмесинен 8000 жыйнактарды жана 344 журналдарды чыгарып салышты. Кийинки убакта мезгил-мезгили менен интернетте ушундай четтетүү жөнүндө кулактандыруулар жарыяланып турат.

Ошентип, жогорудагы ой-пикирлерди корутундуласак, негизи көйгөйлөр катары төмөндөгүлөрдү белгилейбиз: Жогорку аттестациялык комиссиянын талаптарына жооп бергендей даярдалган диссертациялардын саны көбөйгөнү менен жалпы илимий деңгээли төмөндөгөнү байкалууда; илимий изилдөөлөрүн жүргүзүп жаткан аспиранттар менен докторанттарды каржылоо жагынан колдоонун жетишпегендиги; диссертациялык иштерди жазууда плагиатты пайдалануу, илимий жоболорду бурмалоо, мазмунун кадырын түшүрүү мүмкүндүктөр болууда.

Бул чакан макаланын мазмунун жыйынтыктап жаш изилдөөчүлөргө оптимисттик маанайда каалоо иретинде атактуу физик А.Эйнштейндин насаатын эске салууну туура көрдүк: «Ийгиликтүү гана адам болбостон кадыр-барктуу болууга умтулгула».

Адабияттар

1. *Мааткеримов Н. О. Мусаев К.* Ысык-Көлдүн илим, билим флагманынын өрүш алган жылдары К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Жарчысы, 2010, И24. – 122-127 б.б.
2. *Лантев В.В.* Совершенствование качества подготовки и аттестации кадров высшей квалификации по педагогическим наукам. Педагогика, 2017, И7.–С.3-11.

3. Орлов А.А. Проблемы качества педагогических диссертационных исследований и пути их решения. Педагогика, 2018, И10. – 12-23.
4. Плешенко В.И. О плагиате в научных публикациях и выпускных работах. Высшее образование в России, 2018, И8-9. С.62-73.
5. Донецкая С.С. Состояние и структура коррупции в российских вузах (анализ мнений студентов). Высшее образование в России, 2015, И8-9. С.68-77
6. Резник С.Д. Как защитить свою диссертацию. М. 2016.
7. Мааткеримов Н.О. Мусаев К.М. Биздин университеттин тарыхында физика кафедрасынын орду. К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамилекеттик университетинин Жарчысы, 2015, И40, 2-бөл. 261-266б.б.